

Перші популярні пісні українською з'являються ближче до 30-х, переважно на західних землях. Сполячений Львів слухає танго Богдана Весоловського, на Станіславщині (нині — Івано-Франківщина) лунає «Гуцулка Ксеня».

Слово «естрада» ще майже нікому ні про що не говорить. Проте творчість тогочасних українських музикантів — як професійних авторів з освітою, так і самоуків з народу — стає базою, ґрунтом, літосферною плитою для української радянської поп-сцени, яка остаточно сформується у повоєнні 50-ті.

З цього й почнемо.

1 Операція «Щедрик»

Як і чому загинув Микола Леонтович — перший український хітмейкер

У 1877-му, коли дерева були великими, а комунізм — маленьким, у родині священника із села Монастирок (нині — Вінницька область) народився Микола Леонтович.

Більшу частину життя Микола Дмитрович викладати музику у провінційних школах і писатиме власні твори на основі фольклорних пісень. До тридцяти років він залишатиметься на українській сцені ноунеймом³.

У 1920-х «Щедрик» Леонтовича прозвучить в Америці — і визначить майбутнє поп-музики, без перебільшення, у світовому масштабі. Та сам композитор цього вже не побачить.

Церковний хор та революція на Донбасі

Свій перший гурт малий Миколка зібрав із братом та сестрами. Дітлахи з ранку до вечора горланили народні пісні на сіннику. Але Дмитро Леонтович бачив сина не поп-зіркою, а звичайним попом.

Під впливом батька у 1892-му Леонтович вступає до духовної семінарії в Кам'янці-Подільському. Неважко здогадатися, що богослів'я було юнакові по цимбалах. Точніше, по вокалу.

Леонтович мав досить гарного альту і співав у церковному хорі [...] Пам'ятаю, що у нас, бурсачків, було таке враження, що

Леонтович настільки знавець церковних співів, що міг би бути диригентом.

Модест Угрикович. «Спомини про Миколу Леонтовича»⁴

У 1904-му Микола Леонтович здобуває «диплом для батьків» і вирушає на український Донбас. Там він пояснює ноти та октави учням залізничної школи. Ті ж затакують вчителя на місцевий «пролетарський» Майдан. Леонтович так заграється в революцію, що по нього виїжджають поліцаї. Через це горе-бунтівник змушений спішно пакувати валізи до Тульчина.

На новому місці Микола Леонтович вигідно влаштовується вчителем співу при жіночому училищі. Коли дівчата роз'їжджаються на канікули, чоловік катається до москви та петрограда (нині — Санкт-Петербург) на заняття до місцевої професури. Для нас — «зрада», а для Леонтовича — хоч якась можливість прокачати композиторські скіли⁵ у ті часи.

Щодо мене особисто, то я не можу пожалуватися, що учні та селяни ставились до мене неприхильно, хоч через мою недосвідченість та молодість гарним вчителем у школі я не міг бути. Певне, мої хиби та помилки [...] компенсувалися якоюсь мірою моєю щирістю в музичній праці.

Зі щоденника Миколи Леонтовича⁶

Якось Миколі Дмитровичу задають креативну «домашку»: зробити кавер на улюблену пісню. Леонтович обирає українську щедрівку про ластівочку та господаря, яку знає змалку. Історія «Щедрика» починається тут.

Запій та переїзд до Києва

Сьогодні Микола Леонтович — це музична легенда. Однак до релізу «Щедрика» він залишався для своїх сучасників маловідомим композитором-самоуком. Пісні українського

андердога⁷ із самобутнім національним вайбом⁸ залишалися неформатом у реаліях «велікоруского» шоубізнесу.

З відчаю від власного лузерства в 1914-му Микола Дмитрович пускається в кількамісячний алкотріп. Але, на щастя, успішно «закодовується» після сімнадцятиденного (!) голодування.

25 січня 1916 року хор Київського університету вперше виконує наживо «Щедрик» — композицію, над якою Леонтович працював близько десяти років. Широка публіка поки не помічає пісні — на відміну від вражених колег Леонтовича.

Леонтович бере невеличку річ [...] і так вичеканить, що просто диву даєшся: маленьку простеньку мелодію він розгорне на широкую картину з безліччю найрізноманітніших фарб.

Кирило Стеценко про музику Леонтовича⁹

У 1917-му композитор Кирило Стеценко (колега і друг Леонтовича) запрошує автора «Щедрика» на роботу в музичний відділ міносвіти УНР. Провінціал вирушає підкорювати українську столицю. На жаль, не він один.

Бої у Києві та хайп¹⁰ у Нью-Йорку

1919 рік. Розпал української національно-визвольної боротьби. Влада у Києві змінюється на сніданок, обід і вечерю. У серпні місто беруть під контроль білогвардійці. Тоді ж у ньому починається «полювання на відьом» серед проукраїнської інтелігенції.

Микола Леонтович розуміє: треба руки в ноги і вшиватися. В обідраному одязі, без копійки в кишені композитор пішки (!) повертається до Тульчина. Вдруге й востаннє.

А поки перенесемося у 20-ті. Українська Народна Республіка (УНР) падає під навалю російських більшовиків. Однак її хорова капела під керівництвом Олександра Кошиця живіша за всіх живих і успішно гастролує за кордоном.

З польської еміграції колектив хвалить його ідеолог — колишній очільник Директорії УНР Симон Петлюра:

Можу запевнити, що ми тут у «Старому» Світі стежимо за Вашими виступами, радіємо Славі Вашій і шлемо свої найкращі чуття і благословенство у Вашій, незамінній для нашої справи діяльності!

Симон Петлюра у листі до Олександра Кошиця, 1922¹¹

5 жовтня 1922 року Українська республіканська капела Кошиця виступає в Нью-Йорку, у легендарному Карнегі-Голі. Серед українських пісень на концерті звучить і «Щедрик» Миколи Леонтовича. Публіка та музичні оглядачі — у захваті.

У репертуарі українців найбільше нам сподобалась градація мотивів [...], а також вибухи щирої веселості. Особливо в «Щедрику» — пісні, що починається з раптового наступу і в якій ефекти справді чудового гумору формуються шляхом простої градації голосів. Успіхи українського хору та його диригента були очевидні з оплесків, що вибухали щоразу впродовж усього вечора.

Рецензія на «Щедрик» у виданні New York Herald за 9 листопада 1919 року¹²

Творіння Миколи Леонтовича стає міжнародним хітом. На жаль, помертвоні для свого творця.

Робота над оперою і трагічна загибель

Знову 1919-й, знову Тульчин. Микола Леонтович із головою поринає у творчу та просвітницьку роботу. Відкриває у місці першу музичну школу та допомагає з піаром хоровій капелі Кирила Стеценка, де другим диригентом працює молодий Павло Тичина.

Якось на вписці Леонтович презентує Тичині та Стеценку новий амбітний проєкт — фентезі-оперу «На Русалчин Великдень».

Микола Дмитрович грає нам зі своєї опери:

— Чи оце, Кириле Григоровичу, не буде нудно, ніби воно повторюється?

— Е, це ми з вами мініатюристи, і коли беремось за велике по-лотно, то все боїмось [...]

Павло Тичина про зустріч із композитором¹³

Поки українці доїдають олів'є після зимових свят, автор «Щедрика» їздить Вінниччиною. Шукає людей у свою дрімтім¹⁴, що допоможе поставити оперу на київській сцені.

22 січня (9 січня — за старим стилем) 1921 року Микола Леонтович зупиняється на ночівлю в батька. Згодом Дмитро Леонтович детально розповість про те, що відбулося в його будинку того вечора й наступного ранку.

Була шоста година по сонцю... До хати зайшов молодий, 22–23 років, середній на зріст чоловік. Темний блондин, без вусів і бороди [...] Гарно вбраний [...] Розмова російська, солдатська. Попросився переночувати [...] Прибулий казав, що [...] він чекіст (інформатор) [...] Пропонував роздивитися документи з печатками Гайсинської ЧК. [...] Леонтович роздивився їх і, повертаючи власникові, сказав: «З такими документами небезпечно будь-де ночувати». Непроханий гість називав себе на прізвище Грищенко [...]

Звук пострілу розбудив отця. Була 7.30 ранку. На ліжку під вікном сидів напівізгнуптим Леонтович і зляканим голосом допитувався: «Що це, вибух?». Промовивши ці слова, впав на подушку. Над його ліжком стояв Грищенко. Він був босий, в одній білизні. В руках тримав зброю, викидаючи стріляну гільзу [...] Лаявся брудними словами. Вимагав грошей [...] Забрав 5000 карбованців різною валютою [...] І з речами вийшов.

У цей час Леонтович лежав нерухомо з розплющеними очима. На ліжку й на підлозі була калюжа крові [...] Рана була з правого боку. Рвана рана. Леонтович ще встиг сказати: «Тату, я помираю». Була восьма година ранку, неділя 10 січня 1921 року. Коли приїхав лікар, Леонтович був уже мертвий.

Зі спогадів Дмитра Леонтовича у записі Гната Яструбецького¹⁵

Пограбування чи вбивство?

Далі відбуваються дивні речі. На слід Грищенка виходить радянська міліція. Зав'язується перестрілка, у якій чекіст важко ранив одного з міліціонерів. І «безслідно» зникає з кешем Леонтовичів на руках.

Якщо це була спецоперація радянських спецслужб із метою ліквідувати проукраїнського композитора Леонтовича, чому про неї не знали міліціонери? Невже справа була настільки засекреченою?

А якщо зловмисник лише хотів обчистити Леонтовичів, і композитор — невинна жертва невдалого пограбування? Саме до цього схиляється радянське слідство.

Офіційна версія смерті Миколи Леонтовича похитнулася аж у 90-х, коли СБУ розсекретила радянські архіви. Тоді з документів стає відомо, що вбивця Леонтовича — Афанасій Грищенко — працював у ЧК!

То все-таки прибрали? Тоді чим Микола Леонтович та його «Щедрик» аж так не догодили радянському режиму?

«Щедрик» — перший український поп-хіт?

Більшість моїх знайомих фахівців у класичній музиці відповіли на це запитання заперечно. Я їх розумію. Експертам приємніше вважати Миколу Леонтовича «українським Бахом», ніж MONATIK'ом.

І все ж маю кілька особистих аргументів на користь того, чому в «Щедрику», хоч і пунктирно, але сяк-так уже вимальовуються обриси майбутнього укрпопу.

1. *Структура*. Вона у поп-піснях проста і зрозуміла. Куплети розповідають історію, приспів запам'ятовується слухачам чіпкими фразами чи мелодіями (хуками¹⁶). Все це у «Щедрику» на місці. Ось сюжет про ластівочку та господаря, а ось рефрен з оригінальної щедрівки:

*Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати*

2. *Стиль і форма*. Зверніть увагу: Леонтович писав «Щедрик» не для оркестрів із десятком музикантів у складі, а саме для невеликих вокальних колективів.

Простіше кажучи, якби південнокорейський гурт BTS¹⁷ існував у 1900-х, то без проблем розклав би «Щедрик» на кілька голосів. Тим паче триває пісня якихось дві з половиною хвилини. За хронометражем — майже готовий радіохіт.

3. *Вплив на світову музику*. Власне, це і є та суперсила «Щедрика», що не давала спокійно спати партійним українофобам.

Щоб не бути голослівним, наведу кілька доказів. Стежте за руками.

1932 рік — американський музикант українського походження Пітер Вільговський запозичує мелодію Леонтовича для пісні Carol Of The Bells.

1935 рік — Джордж Гершвін пише свій легендарний джазовий стандарт — Summertime. І робить це під враженнями від «Щедрика» та інших українських пісень, які ще підлітком почув на тому таки нью-йоркському концерті капели Кошиця у 1922-му!

1990 рік — голлівудський композитор Джон Вільямс робить «кавер на кавер» Вільговського для саундтреку до комедії «Сам удома». Якщо вам завжди здавалося, що музика, під яку Кевін Маккалістер розправляється з «мокрими бандитами», нагадує щось знайоме, — вам не здавалося.